

ГОСПОДИН ПАВЛЕ БЕЉАНСКИ

(1892–1965)

СПОМЕН
ЗБИРКА
ПАВЛА
БЕЉАНСКОГ

Нови Сад, 2015.

Колективно памћење поседује необичну особину да селективно чува податке, па самим тим и да селективно вреднује допринос појединих, за историју цивилизације значајних, личности. Тако се дешава да велике и значајне људе, државнике, војсковође, научнике данас не познајемо по њиховим потезима који су мењали свет, већ по доприносу који је наше животе учинио лепшим и садржајнијим, по здањима и уметничким делима за чији су настанак као мецене били заслужни. Тако атинског државника Перикла (V век п. н. е.) ређе помињемо по ономе што је учинио за развој демократије у античкој Грчкој, а памтимо га по величанственим грађевинама и вајарским делима атинског Акропоља насталим његовом заслугом. И мудри владари Фиренце из породице Медичи (XV, XVI век) данас се препознају по заштитничком односу према уметности и уметницима, посебно када је реч о великанима Сандру Ботичелију, Микеланђелу, Леонарду или Рафаелу. Сличне случајеве познаје и српска историја, која своје средњовековне владаре у већој мери памти због њихових задужбина, а мање због великих освајачких и дипломатских потеза. Такав однос имамо и ми данас, због чега многи и не знају да су Бранислав Нушић, Јован Дучић, Иво Андрић, Растко Петровић или Милош Црњански, осим у књижевности, оставили значајног трага у историји српске и југословенске дипломатије. Као дипломата од каријере и Павле Бељански је задужио српски народ, а још више захваљујући реткој и посебној љубави према сакупљању уметничких дела, те префињеном укусу с којим их је бирао. Животни пут Бељанског одвијао се у складу с дискрецијом коју дипломатска професија захтева. Отуда су се покушаји реконструкције његовог живота до сада углавном кретали у оквирима његовог хобија, сакупљања уметничких дела, дружења са уметницима, размишљања о уметности и коначно целокупне уметничке колекције коју је сакупио. Павле Бељански лично, као и Павле Бељански дипломата, углавном су били у другом плану, онако како је, додуше, он сам и желео. Ипак, педесет година после његове смрти, неопходно је и на други начин осветлити лик и дело овог великог човека, највећег мецене у социјалистичкој Југославији, успешног дипломате, пожртвованог породичног човека и истинског пријатеља уметника. У овом подухвату, озбиљну препреку представља празнина у дипломатским архивама, као и дистанца коју је он задржавао у односу према околини, довољно снажна да обликује утисак који су његови пријатељи стицали о њему. Ипак, његова писма, фотографије, сећања савременика и чланова породице, као и малобројни архивски документи и досадашњи биографски текстови, када се обједине у целину која повезује наизглед неважне детаље, могу да пруже богатију слику о Бељанском и приватно и јавно, а да притом

не наруше интегритет до којег му је толико било стало. Архива Спомен-збирке Павла Бељанског пружила нам је део извора, до сада читаних доста површно; од великог значаја је и архива Музеја историје Југославије у којој су похрањене фотографије различитих активности Јосипа Броза Тита којима је и Бељански присуствовао (углавном посете државника и друге протоколарне активности), као и сећања, додуше из раног животног доба, потомака сестара Павла Бељанског (Александре Станић и Војина Јоксимовића), која његовој личности дају димензију племенитости и топлине. Мада сећања умеју да буду варљива, или непотпуна, од посебног је значаја управо за ову прилику веома емотивно излагање Александра Стефановића, блиског сарадника Бељанског током његовог рада на челу Протокола МИП-а. На њега нам је указао Милан Исаковић, што је гест вредан наше захвалности, као и све остало што је, сада већ током деценија, он учинио за Спомен-збирку. Такође, у жељи да бацимо ново светло на колекционара Бељанског, одлучили смо да прикажемо и слике које су преко њега доспеле у друге колекције, у легат доктора Бранка Илића (Збирка стране уметности, Музеј града Новог Сада) и Државне уметничке збирке Дворског комплекса на Дедињу. Коначно, не можемо а да се не захвалимо др Вери Јовановић која је до 1999. године водила Спомен-збирку, што је бележила речи савременика Павла Бељанског, у њено време још живих и у пуној снази сећања. Селективно и критичко читање података из ових бележака помогло је у креирању поставке „Господин Павле Бељански“, као и у писању студија за каталог. Све ово буди наду да ћемо након ове поставке и каталога, боље познавати Павла Бељанског, а сасвим је сигурно да ће сав документарни материјал о њему добити своје музеолошко тумачење какво је и заслужио.

Јане Јовановић

ПАВЛЕ БЕЉАНСКИ ИЗ УГЛА СПОМЕН-ЗБИРКЕ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ

Меморијал Павла Бељанског заснован према жељи дародавца, а отворен захваљујући поклону његових наследника, саставни је део сталне поставке Спомен-збирке, као што је и личност колекционара неодојива од збирке коју је сакупио. Отварање Меморијала 1968. године омогућило је прво јавно сагледавање различитих сегмената живота Павла Бељанског (1892–1965) мимо колекције уметничких дела. Посетиоцима Спомен-збирке Павла Бељанског амбијентална поставка пружа увид у његов интимни простор: слике старих мајстора које су га окруживале, укључујући и **Велику Изу** Влаха Буковца, дипломатску униформу и одликовања, пажљиво формирану библиотеку, комаде намештаја које је набављао у различитим европским градовима да би опремио дом у Београду.

У покушајима да његову личност сагледају с различитих аспеката, сталне теме истраживања кустоса Спомен-збирке преплитање су колекционарског, дипломатског и приватног код Павла Бељанског. Монографије Спомен-збирке које пружају шири увид у његов живот, монографије Меморијала Павла Бељанског, серијал изложби посвећен његовом пријатељству са уметницима, научни скупови, каталози збирки, новим читањима и интерпретацијама архивске грађе употпуњују сазнања и додају нове делиће у мозаик сагледавања личности Бељанског.¹⁾

На основу раније утврђене историографске поделе живот Павла Бељанског може да се прати кроз периоде који укључују различите аспекте његове зрелости и каријере. Период детињства и школовања (1892–1919) обухвата боравак у Свилајнцу с

1) О колекцији и животу Павла Бељанског: *Спомен-збирка Павла Бељанског* [монографија] (Јовановић, ур., 1977; Јованов ур., 2009); *Меморијал Павла Бељанског* (Јовановић ур., 1994; Јованов ур., 2013; *Zbornik radova/naučni skup posvećen Pavlu Beljanskom* (Јованов ур., 2012); о дипломатској каријери (Брдар 2004; Димић 2012; Орловић Чобанов 2014); о судбини колекције пре 1961. године (Јованов 2008. и 2010); о пријатељским односима са уметницима (Јованов 2006. и 2010; Квас 2010; Јакшић 2011; Ђармати 2012; Стојсављевић 2013; Васин 2015).

породицом, затим у Београду и Паризу на школовању, уз учешће у Првом светском рату и одлазак на Крф са српском војском. Период дипломатске каријере између два светска рата (1919–1941) испуњавају службени боравци у европским центрима (Стокхолм, Варшава, Берлин, Беч, Париз, Рим) и Београду, где му је био дом. Уз непрекидно напредовање у каријери документација из овог времена пружа делимичан увид и у формирање колекције савремене југословенске уметности. Време Другог светског рата на југословенским просторима (1941–1945) провео је у Београду као пензионисани дипломата и доживео породичну трагедију губитка мајке (1942), а потом сестара, брата и њихових породица (1944). Поново се активирао у дипломатској служби непосредно по окончању рата у својству шефа Протокола Министарства иностраних послова, у ком је био запослен до пензионисања 1959. године. Послератни период (1945–1965) обележило је трагање за трајним решењем за своју колекцију, поклањање збирке путем Уговора о поклону с руководством АП Војводине (1957) и коначно отварање Спомен-збирке Павла Бељанског (1961).

Непрекидним проучавањем и публиковањем нових сазнања о Павлу Бељанском Спомен-збирка указује на нераскидиву везу између различитих аспеката његовог живота и колекције, као и да су личне вредности колекционара уткане у саму збирку и деловање институције која носи његово име.

Најближи и најинтимнији пријатељи Павла Бељанског били су чланови његове породице. Уз њих, формирању личности Павла Бељанског допринеле су и породичне везе са савременицима попут Вељка Петровића, упознавање с културом европских метропола, затим познанства с многобројним члановима дипломатског круга, међу којима су били Јован Дучић, Милош Црњански, Иво Андрић, Растко Петровић, као и дружење са уметницима и културном и интелектуалном елитом времена.

С познаницима који су делили слична интересовања развијао је блиска пријатељства, те би их временом уводио и у породични круг. Отворени дом Бељанских, посебно након преласка мајке из Свилајнца у Београд 1921. године, био је стециште многобројних значајних личности из света културе и дипломатије. Иако су га пријатељи ословљавали присним породичним надимком „Паја“, коришћење заменице „Ви“ у писмима сведочи о поштовању које су имали према Павлу Бељанском, али и о дистанци коју је држао у односима ван породице. И у периоду после Другог светског рата, када је уобичајена комуникација ангажованих у политичком животу била на много приснијем нивоу, у већини сачуваних обраћања Павлу Бељанском он је за њих био „господин Бељански“.

Јасмина Јакшић Субић

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

„Прво су ми рекли: леп је. Интригирала сам се, али нисам поверовала. Онда читава прича о спреми, вредноћи, култури... Импонирали сте ми, јер се данас ретко срећу људи са толико атрибута, а ја сам дошла до уверења да такав човек не може бити плитак [...] Ја Вас не знам, али од Ваше личности, коју из виђења знам и у вези са оним што су ми рекли о Вама створила сам читав свет за себе.“¹⁾

Анонимно писмо упућено Павлу Бељанском, 29. јануара, без године.

Углађен, одмерен, достојанствен, затворен по природи, Павле Бељански био је оличење дипломате, а његова маркантна појава уносила је мир и дивљење и у приватним и у јавним ситуацијама. Обавезни аксесоар били су му шешир, кравата и уредно сложена марамичка у горњем џепу сакоа.

Посматрана из угла савременика и на основу сачуваних артефаката, слојевита личност Павла Бељанског неодојива је од дипломатске каријере и страсти с којом је формирао уметничку колекцију. По дипломатским функцијама човек из другог плана у комплексним политичким временима, Павле Бељански је интересовањима био окренут класичној култури европског друштва између два светска рата (Чупић 2008).²⁾ Сачувани извори наговештавају да је Бељански уз обиласке музеја, галерија и антикварница, можда подједнако уживао и у класичној музици, посетама позоришту, игрању брица, путовањима, луксузним аутомобилима, коњским тркама.

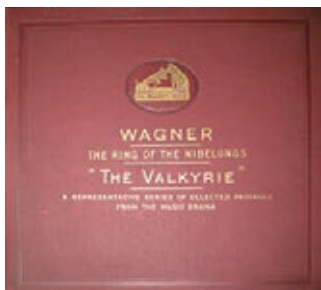
Током боравка у европским метрополама попут Берлина, Беча и Париза, у којима су оперске, балетске и позоришне представе биле саставни део културе забаве, Бељански је упознавао и тај сегмент уметности. Позоришни двоглед, данас изложен у његовом Меморијалу, био је обавезни аксесоар посета оперским и балетским пред-

1) СЗПБ Д 2308

2) Не постоје подаци да је био заинтересован за тад актуелни џез или боемске забаве, иако је посећивао кафане. Познато је да је у Паризу одлазио у кафану „Дом“ (Јовановић 2012: 52). У сваком месту своје дипломатске каријере посећивао је кафане и ресторане у којима је обедовао.

Зора Петровић
**Портрет Павла
Бељанског** (1943)

ставама, дајући ноту „извесног дендизма“ (Даутовић 2013: 102) његовој личности. Прва сведочанства о интересовању за музику потичу из Беча: оперска певачица Оливија Гебхард послаће му јуна 1925. године позивницу за концерт у великој сали планетаријума Ураниа. Позивница садржи програм извођења чувених арија из Вердијевих, Вагнерових, Пучинијевих и неких других опера.³⁾ Сличан избор оперског репертоара наћи ће се и међу његовим сачуваним шелак грамофонским плочама: 87 репрезентативних издања Columbia Records-а, His Master's Voice-а и других издавача. Бељански их је набављао пажљиво, с колекционарском страшћу. Тражио је посебна извођења омиљених опера и концерата и уколико сâм није био у могућности да дође до неких издања, замолио би пријатеље да их набаве за њега. Куповао је класична дела Баха, Бетовена, Хајдна, Грига, Вагнера, Моцарта, Менделсона, у извођењима симфонијских оркестара попут Ројал Алберт Хола, Краљевске филхармоније из Лондона, Бечке филхармоније, Берлинске опере и других. Снимци концерата популарних савремених пијаниста Сергеја Рахмањина и Виљема Бакхауса, затим виолинисте Жака Тибоа и његовог триа са Алфредом Кортоом и Паблом Казалесом, сачувани су у збирци плоча Бељанског. Музички укус делио је с пријатељима и допуштао им је да слушају његове плоче и кад није присутан: „Г. Гвозденовић је одпутовао за Париз, много те поздравио, долазио је неколико пута да свирају грамофон“, написаће му мајка у писму⁴⁾. Посвећен збирци плоча, педантно је припремао картице своје „дискотеке“, посебно током Другог светског рата, када је током организованих дружења са уметницима био задужен за музичке програме.⁵⁾ Тада би сваке суботе, увек у исто време, долазио код Сретена Стојановића с новим избором плоча и на грамофону, који је претходно донео у уметникову кућу, пуштао музику. „Он је те концерте врло озбиљно схватао. Док се слушала музика, није се говорило, није се дискутовало.“ (Јовановић 2008: 97).

„Седимо тако заједно за ручком, око нас цела галерија, говоримо о сликарству. А после – музика. Грамофон старог типа са навијањем. Бељански је био изузетно педантан, брижљиво је брисао плоче и чувао их, што се каже, као зеницу ока. Трајало је то тако до четири-пет сати поподне, а затим је он одлазио на бриџ код својих пријатеља. Био је пасионирани играч бриџа“, помиње сећајући се Недељко Гвозденовић још једну пасију Павла Бељанског због које је напуштао и пријатну атмосферу дома (Јовановић 2012: 55). Бриџ је посебно био популаран у дипломатским круговима, те не чуди што су поједини пријатељи који су делили ову његову страст такође били из политичког окружења, попут професора Милана Тодоровића, начелника Министарства трговине и индустрије др Милутина Бошковића и начелника Министарства спољних послова др Славка Стојковића (Јовановић 2012: 44).

3) СЗПБ Д 2310

4) СЗПБ Д 1794

5) СЗПБ Д 105; СЗПБ Д 3825

Павле Бељански на хиподрому у Риму

◀ **На претходној страни:**

Плоче Павла Бељанског
и програм концерта у
планетаријуму Уранија
у Бечу 1925. године

Павле Бељански
испред бјуика (1940)

Пријатеља са ових поподневних партија брица, др Стојковића, Бељански је познавао још из времена када је овај био писар Југословенске делегације Комисије за репарацију у Паризу 1928. године, а Бељански секретар.⁶⁾ Дугогодишње пријатељство допринело је и да Стојковић напише потврду да је бјуик, који је Бељански купио септембра 1940. године у Риму, био у његовом власништву 6. априла 1941. године.⁷⁾ Низ сачуваних фотографија аутомобила, од којих је већина настала у Италији, приказују коначно испуњену жељу Павла Бељанског да поседује луксузно возило, слично оном које је имао и Јован Дучић, пријатељ и надређени у Краљевском посланству у Риму (Поповић 1992: 173). Управо купљеним бјуиком, лимузином са осам цилиндара типа „Century“, вратиће се децембра 1940. године у Београд.⁸⁾

Саставни део живота Павла Бељанског била су путовања. На своја дипломатска одредишта путовао је углавном возом, а у четвртој деценији XX века и аутомобилом. Понекад помене у дописници, односно разгледници, и превозно средство које користи. Приликом повратка у Србију 1919. године са школовања на Сорбони и прихватања дужности при Министарству иностраних послова додао је у заглављу

6) АЈ 334–138–353

7) СЗПБ Д 2802

8) Ibid.